

SZEMLE

BÁRCZI GÉZA—BENKŐ LORÁND—BERRÁR JOLÁN: A magyar nyelv története

Tankönyvkiadó. Bp., 1967, [1], 599 l.

„A magyar nyelv története” c. egyetemi tankönyv szerzői nemcsak a magyar nyelvtudomány nak szakavatott kutatói, hanem az egyetemi oktatásnak is tapasztalatokban és eredményekben gazdag tanárai, és már előbb is olyan egyetemi tankönyveknek is a szerzői, melyeket jó tudományos kézikönyveknek is tekinthetünk, és a köztudat így is tartja őket számon.

Ez a tankönyv bizonyos mértékig ezekre az előzményekre utal, de azokhoz képest ez utóbbi tartalomban és felépítésben is természetesen sok újat is ad, sőt egészen új fejezetei is vannak.

Fő fejezetei: a *Bevezetés* BÁRCZI GÉZÁTÓL (5—19); *A magyar nyelvtörténet forrásai és felhasználásuk módszere* BENKŐ LORÁNDTÓL (21—93); *Hangtörténet*, mely BÁRCZI GÉZA munkája (95—180); *A nyelvi jelek története* BENKŐ LORÁNDTÓL és BERRÁR JOLÁNTÓL (181—485); *A magyar nyelvtörténet összefoglaló áttekintése* BÁRCZI GÉZÁTÓL (487—579) és végül a Függelékben: *A magyar nyelvtörténeti kutatások története* BÁRCZI GÉZA tollából (579—592).

A fő fejezetek minden egyes része jól megválogatott bibliográfiával zárul.

A tankönyvnek ez a világos tartalmi és szerkezeti fölépítése és nem túlméretezett terjedelme elsősorban az egyetemi oktatás követelményeihez igazodik, de a megoldandó kérdések hangsúlyozásával és megoldási lehetőségeinek kritikai mérlegelésével a nyelvtudomány művelőinek is kiváló tájékoztatásul szolgál, és megmutatja azt is: hol tart a magyar nyelvtörténeti kutatás a hangtörténet, a grammatikai rendszer és a magyar szókészlet történetének a feltárásában, és milyen az a fejlődési összkép, mely mai nyelvtörténeti ismereteink alapján felvázolható.

A *Bevezetés* a magyar nyelvtörténet tanulmányozásához szükséges legfontosabb alapfogalmak és alapismeretek a (szinkronikus és a diakronikus nyelvvizsgálat; a nyelvtörténet és a társadalomtörténet; a nyelvi változások mibenléte; a nyelvjárások és az irodalmi nyelv nyelvtörténeti helye és szerepe; a magyar nyelvtörténet korszakai) szabatos és szép kifejtését nyújtja. Ugyanakkor azonban az új korszakolással kapcsolatban rámutat például arra is, hogy az ómagyar kornak a mohácsi vésszel lezárt határa mellett, amely határtevés társadalomtörténeti szempontú, van olyan korszakolás is, mely az ómagyar kort a XIV. sz. közepével zárja le: „eddig ugyanis egész sereg fontos hangváltozás nagyjában leperog, s a szókészletben is jelentősebb bővülés megy végbe” (i. m. 18).

A magyar nyelvtörténet forrásai és felhasználásuk módszere című fejezet szintén kiválóan szolgálja az egyetemi oktatást a célnak teljesen megfelelő fejtegetéssel. Ebben a fejezetben problémaláttató természeténél fogva külön is kiemelendő „A nyelvemlékek helyhez kötése (lokalizációja)” c. rész (36—37). Ennek alapján BENKŐ LORÁND a kódexeket nemcsak keletkezésük ideje szerint, esetleg egymáshoz való viszonyukban ismerteti, hanem — ahol az eddigi kutatások már lehetővé teszik — megjelöli azokat a nyelvterületeket is, amelyekhez az illető nyelvemlékek hozzákapcsolódnak. Általában a nyelvjárástörténetnek — nagyon helyesen — megfelelő tere nyílik a magyar nyelvtörténeti ismeretek kialakításában.

Ami már most a tankönyv többi fejezeteit illet, három szakasz követheti valóban a nyelvtörténeti folyamatok menetét: a *Hangtörténet*, továbbá *A nyelvi jelek története* c. fejezetben a magyar szókészlet eredetéről szóló fejtegetések — ezen belől teljesen új és fontos rész „A magyar szókészlet fejlődésének jellemző vonásai” strukturális és funkcionális szempontból (251—371) — és *A magyar nyelvtörténet összefoglaló áttekintése*. — Bár a magyar történeti szóalaktan és mondataalaktan még nagyon messze van attól, hogy a grammatikai rendszert a történeti fejlődésnek megfelelően tárja az érdeklődő elé, mégis: igen nagy jelentőségű az, hogy BÁRCZI GÉZA e tankönyv befejező fejezetében ezt — mai nyelvtörténeti ismereteink szerint — a legnagyobb mértékben megteszi. Ez nemcsak a hallgatók helyes nyelvtörténeti szemléletének kialakítása céljából fontos, hanem a nyelvtani rendszer descendens történetének a fokozatos feltárását is előmozdítja, amennyire ez még lehetséges. Éppen ezért sajnálattal utalunk itt arra, hogy RÁCZ ENDRE e tankönyv egyetemi jegyzet-korabeli vitájában 1966-ban méltán hiányolta BERRÁR JOLÁNNAK „A magyar mondat fejlődési szakaszai” című értékes jellemzését (Magyar történeti mondattan 174—183), mely ezen észrevétel után sem került bele ebbe a tankönyvbe.

„A magyar nyelv története” c. tankönyv egészében és részleteiben igen értékes munka; nemcsak nyelvtörténeti szemléletre nevel, hanem problémáival új megoldási kísérletekre is készlet. Stílusa méltó tárgyához és rendeltetéséhez, kiállítása a Tankönyvkiadó dicséreti. Ez a tankönyv alkalmas arra, hogy a magyar szakos tanárjelölt ne csak vizsgáira készüljön fel belőle, hanem magával vigye az életbe is; de a nyelvtudomány művelése terén is jól betölti feladatát, mert a szakembert is eligazítja a magyar nyelvtörténet szövevényeiben, és ugyanakkor sok gondolatot is ébreszt a megoldatlan kérdések tisztázására irányuló törekvésekben.

NYÍRI ANTAL

PAPP ISTVÁN: A finn nyelv alapelemei
(Tankönyvkiadó, Budapest 1967 — 204 l.)

Egymás után jelennek meg az egységes egyetemi tankönyvsorozat egyes kötetei. Örömmel látjuk, hogy a finn nyelvi tankönyv megírását PAPP ISTVÁN professzor vállalta magára, hiszen gazdag oktatói és nyelvtanítási tapasztalatai őt teszik legilletékesebbé ennek a feladatnak a teljesítésére.

A várakozásnak megfelelően PAPP professzor ezúttal is lelkiismeretes, magas színvonalú munkát végzett. Tankönyve három részre oszlik: I. „Rövid nyelvtanfolyam” (9—70 l.), II. „A nyelvtani rendszer vázlata” (73—146 l.), III. „Olvasmányok” (149—179 l.). Ezenkívül van még a „Függelék” (183—202 l.).

Az I. rész a rövid nyelvtanfolyamot 12 részre osztva adja, tekintettel arra, hogy egy félévben átlagosan 12 órával lehet számolni. Ez tehát az a minimális anyag, amelyet az adott időkeretek között mindenképpen ajánlatos elvégezni. Az egyes leckék egy-egy rövid szöveget s a nyelvtan néhány fontos fejezetét tartalmazzák. A szövegek erre a célra összeválogatott részletek modern finn írók műveiből. Papp professzor arra törekedett, hogy a kiválasztott részletek „tartalmilag érdekesek, befejezettek legyenek, s egyben a mindennapi élet nyelvi valóságát képviseljék”. A szerző szerint 12 leckéből el-lehet sajátítani a legalapvetőbb szókincset, s a szövegek nyelvtani elemzése által a legszükségesebb nyelvtani tudnivalók is összegyűjthetők.

Az egyes leckéket olvasgatva megállapíthatjuk, hogy a felsorolt célkitűzések PAPP ISTVÁN megvalósította. Nehéz lenne más irodalmi szemelvényeket találni, amelyek egyszerűbbek, olvasmányosabbak lennének, s amelyek szókincse ennyire a gyakorlati követelményekhez igazodnék.

A lényegét tömören, de világosan összefoglaló „Rövid nyelvtanfolyam” után következik az „Olvasmányok” című rész. Ebben előbb szemelvényeket olvashatunk Maria Jotuni, Matti Hälli, Pentti Haanpää és Viljo Kajo egy-egy művéből, majd nyelvjárási szövegek kerülnek sorra. A nyelvjárási anyaggal párhuzamosan a szerző megadja a szöveg köznyelvi változatát is. A „Függelék” három részből áll. Az elsőben Aleksis Kivi „Sydämeni laulu” című dalának Jean Sibelius által megzenésített változatát találjuk, a másodikban a szójegyzék van, a harmadik pedig egy a finn nyelvjárásokat ábrázoló térképet tartalmaz.

PAPP ISTVÁN nyelvkönyve tehát változatos tartalmú, színvonalas, érdekes könyv, megfelel a várakozásnak.

Eme egészen rövid ismertetés kapcsán, mintegy tapasztalatcsereként, szeretném felvázolni, hogyan próbáltuk meg a reform szellemében kissé átalakítani a korábbi, nagyobb óraszámhoz igazodó módszereket és tematikát az egyetemi finn-ugor nyelvészeti oktatásban.

Az I. félévi heti 1 órás gyakorlat hivatott rokon népeink múltját és jelenét bemutatni, beleértve a magyarság őstörténetét is. Úgy láttuk azonban, hogy fölösleges sorra venni az összes nyelvrokont, hiszen sorsuk oly sok közös vonást tartalmaz, hogy végeredményben a szemináriumokon óráról órára ugyanazok a motívumok merültek fel. Azonkívül egy-egy rokon nép, vagy akár egy-egy rokonsági ág bemutatása kapcsán nemigen vetődnek fel igazán szellemes elvi problémák, amelyek lekötik a hallgatók érdeklődését. Az ilyen jellegű anyag legnagyobb része szerintünk nyugodtan kiadható kötelező olvasmánynak, hiszen a megfelelő kézikönyvek rendelkezésre állnak. Mivel a heti 1 órás foglalkozásokon az anyag nagyon elaprózódik, inkább két hetenként tartunk két órát, s félévenként 6 szeminárium megtartásával számolva a következő tematika szerint dolgozunk: 1. A nyelvrokonság fogalma, az uráli nyelvcsalád, 2. Az őshaza problémája, 3. Nyelvrokonaink ősi hitélete, a sámánizmus, 4. Szemelvények nyelvrokonaink népköltészetéből (népmesék, a Kanteletar), 5. A Kalevala, 6. Nyelvrokonaink múltja, jelene és jövője a Szovjetunióban.

Tapasztalataink azt mutatják, hogy a hallgatók szívesen vesznek részt ezeknek a témáknak a megbeszélésén, s ugyanakkor ily módon tehermentesítjük a később sorra kerülő finnugor összehasonlító nyelvészeti előadásokat is (nyelvrokonság, őshaza).

A II. félévi heti 1 órás finn nyelvi gyakorlatokat is megpróbáljuk a lehető legnagyobb mértékben felhasználni az összehasonlító nyelvészeti kollégium előkészítésére. Ezért lemondunk arról,

hogy a hallgatókkal gyakorlati ismereteket sajátíttassunk el, ami 12 órában talán nem is lehetséges. De úgy véljük, ezt a tanterv sem írja elő, hiszen a finn nyelven kívül bármelyik más rokon nyelv is tanítható, márpedig a vogul, osztják, cseremisz stb. nyelvet nyilvánvalóan nem gyakorlati, hanem tudományos célból oktatjuk. Mivel oktatásunkban a tudományos cél áll előtérben, előnyösebbnek tartjuk, ha a nyelvi elemzések tárgyául nem szépirodalmi szövegek szolgálnak, hanem bizonyos közös eredetű szókincset tartalmazó, külön ezekre az órákra konstruált szövegek. Igaz ugyan, hogy ezek semmiféle szépirodalmi-esztétikai élvezetet nem nyújtanak, de szerintünk az a kevés esztétikai öröm, amely egy-egy jó nevű író hét-nyolc soros leírásából származik (egy szoba, egy ház stb. leírása), nem egyenlíti ki az ilyenféle olvasmányok hátrányait: 1. a nyelvhasználati szempont elhanyagolása, 2. a nyelvtani problémák összezsúfolódása már a legelső leckékben. PAPP ISTVÁN nyelvkönyvében már az első leckében a következő nyelvtani formák fordulnak elő: nominativus, genitivus, accusativus, partitivus, inessivus, adessivus, birtokos személyragozás, az ige jelen ideje, I. főnévi igenév, II. főnévi igenév.

Konstruált szövegek használata esetén a nyelvtanban való fokozatos előrehaladás követelménye könnyen megvalósítható, s a nyelvhasználat szempontjai is messzemenően figyelembe vehetők. Tapasztalataink azt mutatják, hogy nem lebecsülendő öröm forrása a hallgatók számára a két nyelv közötti egyezések fölfedezése, a hangmegfelelések rendszerének induktív kidolgozása. Az így megszerzett ismeretek nagyon szilárdaknak bizonyulnak, s nagy mértékben megkönnyítik az összehasonlító nyelvészeti előadások vezetését. Ezért mi az egyetemünkön tanuló finn ösztöndíjasok segítségével összeállított szövegeket szoktuk használni.

Ilyen előkészítés után, számos részletproblémánál a tankönyvre támaszkodva, a magyar nyelvtörténeti anyaggal való nagyobb átfedéseket elkerülve, az összehasonlító nyelvészeti órákon lehetségessé válik az uráli nyelvtudomány legfontosabb problémaköreinek az áttekintése.

Úgy véljük, hasznos lenne, ha a három bölcsészkar finnugor tanszékeinek oktatói között szorosabb kapcsolat alakulna ki a tanrendi változásokkal kapcsolatban fölmerülő problémák megoldásában.

MIKOLA TIBOR